**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

УДК 008(09)(477)

ДОРОГИХ ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

АМАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

(на матеріалах України другої половини XIX ст.)

Спеціальність 17.00.01 — теорія та історія культури

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському державному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор Карпова Людмила Олександрівна, Київський державний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри теорії та історії культури

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор Безклубенко Сергій Данилович, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, завідувач відділу кіно

кандидат історичних наук Єрмаков Іван Гнатович, Інститут педагогіки АПН України, старший науковий співробітник

Провідна установа: Київський державний лінгвістичний університет, кафедра історії України, Міністерство освіти України, м. Київ

Захист відбудеться «8» січня 1999 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 Київського державного університету культури і мистецтв, м. Київ, вул. Щорса, 36.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (Київ – 133, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий «7» грудня 1998 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Творення, збереження і розвиток культури є головним змістом історичного процесу. І сьогодні, коли Україна стала на шлях державотворення і демократизації суспільства, що супроводжується соціально-економічними та політичними зрушеннями, руйнуванням стереотипів та виробленням нових підходів, визначення напрямів розвитку культури, її орієнтацій, пріоритетів є найважливим завданням. Його успішне розв'язання можливе лише на основі вивчення та осмислення набутого, критично засвоєного досвіду, з урахуванням найцінішого в ньому. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають проблеми філософського, історичного, етнологічного та мистецтвознавчого осягнення художньо-культурної сфери життя народу, нації, суспільства як в далекому історичному минулому, так і в новий та новітній часи.

Аматорське мистецтво – об'єктивне історико-культурне явище, воно є невід'ємним компонентом культурного життя суспільства. Аналіз феномену аматорського мистецтва показує, що у вітчизняних культурології, філософії, соціології, мистецтвознавчих, у історико-етнографічних працях це питання недостатньо досліджене. Аматорське мистецтво не вивчалося як цілісне явище, бракує концептуально зрілих підходів до пояснення багатьох важливих моментів у його розвитку. Проблеми самодіяльного профанувались, часто розглядалися на рівні буденної свідомості. Внаслідок цього до художнього аматорства як прояву самодіяльного у мистецтві закріпилося ставлення як до чогось мало значущого й загальновідомого, а оцінювалося тільки те, що було незаперечним внеском у скарбницю мистецтва.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлюється й тим, що досі не існує спеціальних робіт, де б узагальнювалася історія розвитку аматорського мистецтва на терені української культури, зокрема, другої половини XIX ст., хоча є праці, що містять цінні дані про розвиток окремих жанрів художнього аматорства. Аматорське мистецтво другої половини XIX ст. є суттєвим внеском в історію української культури, воно відіграло значну роль у поширенні української мови, формуванні національної свідомості, в утвердженні демократичних ідеалів і становлять одну з найяскравіших сторінок історії.

Крім того, вимагає наукового уточнення саме поняття "аматорське мистецтво", поглиблення його історико-теоретичного аналізу. Все це і зумовило необхідність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є аматорське мистецтво як історико-культурне явище і як складова української культури.

Предмет дослідження – функціонування аматорського мистецтва у контексті розвитку культури України другої половини XIX ст. Оскільки охопити всі аспекти цього явища в одному дослідженні неможливо, переважна увага

надається музичному і театральному як найпоказовішим для даного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють події другої половини XIX ст., період, відомий в історії України як національно-культурне відродження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в руслі Державної програми «Культура. Просвітництво. Дозвілля» Міністерства культури і мистецтв України, вона відповідає й головному профілю Київського державного університету культури і мистецтв.

Матеріали дисертаційного дослідження є складовою частиною навчальної дисципліни «Історія української народної художньої творчості», яку викладає дисертант. Вони можуть бути використані у курсах «Теорія культури», «Історія української культури», що вивчається в усіх вузах країни.

Мета і завдання дослідження: на основі аналізу наукової літератури, періодики, архівних джерел, спираючись на досягнення попередників, дослідити аматорське мистецтво як цілісне історико-культурне явище, осмислити його сутність і природу; виявити, проаналізувати і узагальнити особливості його розвитку в Україні у другої половини XIX ст.

У відповідності з поставленою метою дисертант визначає такі завдання:

- виявити міру і характер наукової розробки теми;
- уточнити науковий зміст поняття «аматорське мистецтво», окреслити його межі, визначити місце і роль в житті суспільства;
- проаналізувати і охарактеризувати стан, виявити тенденції, особливості розвитку аматорського мистецтва в Україні у другій половині XIX ст.;
- простежити зв'язок аматорського мистецтва і системи шкільної освіти та домашнього виховання;
- виявити жанрово-видову структуру аматорського мистецтва та ієрархію її компонентів;
- з'ясувати зв'язки аматорського і професійного мистецтв, висвітлити роль аматорського мистецтва у процесі становлення професійного мистецтва в Україні другої половини XIX ст.

Методологічну і теоретичну основу дисертації становлять загальні науково-дослідницькі принципи об'єктивності, історизму, системний підхід як всебічний і логічний аналіз структурних елементів у їх взаємозв'язку і взаємозалежності, що дозволяє адекватно розглянути історичні реалії.

Українська національна культура постала як узагальнене вираження творчого потенціалу народу, його світорозуміння, релігії, моралі, художнього мислення, науки й філософії. Вона відіграла вирішальну роль у формуванні української національної ідентичності та в національному самоутвердженні українського народу. Гідне місце в цьому процесі належало аматорському мистецтву другої половини XIX ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертація є першим комплексним історико-теоретичним дослідженням аматорського мистецтва в Україні дорадянських часів. Переглянувши традиційні визначення, автор уточнює науковий зміст поняття «аматорське мистецтво» і розуміння конкретно-історичного характеру цього явища, що є малодослідженим в історії української культури.

Проведено історичне дослідження, в якому на основі архівних матеріалів, зокрема таких, що вперше вводяться у науковий обіг, періодичних видань, аналізу та узагальнення вже існуючих в історичній, культурологічній та мистецтвознавчій літературі фактів, які досі розглядались в іншому контексті, досліджено розвиток аматорського мистецтва як цілісного історико-культурного явища – складової загальнокультурного процесу в Україні другої половини XIX ст.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у підготовці фундаментальних праць з історії України, історії культури України. Матеріали другого і третього розділів були використані автором у розробці програми курсу «Історія української народної художньої творчості», а також можуть стати складовою частиною навчального посібника з цього ж курсу.

Апробація результатів дисертації. Одержані результати були представлені на Республіканській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми підготовки кадрів у галузі мистецтва і культури у світлі перебудови вищої та середньої спеціальної освіти» (Миколаїв, 1988 р.), на Всеукраїнській науковій конференції «Нова концепція та сучасні підходи в питаннях підготовки кадрів культури» (Київ, 1991 р.), на XIX та XX звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів Київського державного інституту культури (Київ, 1992 р.), на Всеукраїнській нараді завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін «Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови» (Київ, 1997 р.), а також у підготовленій автором брошурі «Самодіяльна художня творчість у СРСР» (Київ, 1989 р.), у методичному посібнику «Методичні рекомендації по використанню активних методів навчання культурно-освітніх працівників» (Вип. 2. – Київ, 1991 р.), у розробленій автором «Програмі історії української народної художньої творчості» (Київ, 1998 р.), у статтях, що надруковані у наукових збірниках Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (Київ, 1998 р.) та ін.

Дисертаційне дослідження обговорювалося на засіданні кафедри теорії та історії культури. Матеріали дослідження використовувались у навчальному процесі, зокрема, у викладанні курсу «Історія української народної художньої творчості» (для студентів спеціалізацій «Викладач теорії та історії культури» та «Соціолог соціально-культурної сфери») у Київському державному університеті

культури і мистецтв.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, його метою і основними завданнями, а також прагненням автора представити художнє аматорство як цілісне історико-культурне явище. Робота складається із Вступу, трьох розділів і Висновків (загальний обсяг – 162 сторінок), списку використаних джерел (278 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його хронологічні межі, розкривається зв'язок досліджуваної проблеми з науковими програмами, планами, характеризуються наукова новизна роботи та її практичне значення.

У першому розділі – **«Стан наукового дослідження проблеми»** – йдеться про рівень наукової розробки проблеми в теорії та історії аматорського мистецтва.

Як російське, так і українське мистецтвознавство тривалий час не виявляло особливого інтересу до проблем аматорського мистецтва. Всю свою увагу воно приділяло вивченню мистецтва професійного, самовизначаючись як загальна теорія спеціалізованої художньої творчості, а також як окремі теорії певних її видів. З проблем розвитку аматорського мистецтва протягом досить довгого часу з'являються лише поодинокі роботи.

В літературі дожовтневого періоду привертає до себе увагу праця російського дослідника М. Дризена, присвячена історії аматорського театру в Росії, де автор акцентує на культурній місії «аматора мистецтва», робить першу спробу розкрити його роль і значення в історії російського живопису, літератури, музики і театру.

В історії мистецтвознавства, фактично, був лише один короткий період захоплення аматорським мистецтвом. Це – революційна епоха 20-х років XX ст. У неспеціалізованій, суто аматорській діяльності простих трудівників тоді вбачали могутній соціальний фактор естетичного перетворення всього життя і, зокрема, мистецтва. Природно, що аматорську художню творчість тоді уважно аналізували відомі мистецтвознавці (А. Бакушинський, А. Піотровський, Б. Асаф'єв та ін.), а також філософи, культурологи, етнографи тощо. Зокрема, для нас є цікавими погляди А. Піотровського на природу аматорського мистецтва, його аналіз зв'язку та взаємодії між професійним мистецтвом і масовою художньою творчістю. Б. Асаф'єв, висловлюючи свою думку про народне начало в мистецтві, пропонував відокремити художнє аматорство від фольклору. Такий погляд є цілком слушним для правильного розуміння аматорського мистецтва та його меж.

Поряд із цим авторами значної кількості рецензій та у ряду новостворених концепцій масове художнє аматорство розглядалось та оцінювалось як ідеальний варіант мистецтвотворчості, що було підставою для його звеличування, явного

перебільшення художніх досягнень, і навпаки, породжувало критичне ставлення до професійного мистецтва та художнього професіоналізму взагалі. Протиставлення аматорського мистецтва мистецтву професійному стало своєрідною тенденцією тієї пори, що мало для аматорського мистецтва негативні наслідки.

Ототожнення аматорської художньої творчості з абсолютно вільною діяльністю, що не пов'язана з недоліками та обмеженнями суспільного поділу праці (вузька спеціалізація, залежність від комерційних відносин тощо), призвело до відмови від терміну «аматорство». За художнім аматорством пролетарських мас вже із середини 20-х років закріпилась нова назва «художня самодіяльність». Вона була покликана не тільки підкреслити соціальну однорідність та масовість пролетарського аматорства, а також його зв'язок з революційними подіями та марксистською ідеологією, але і прагненням декларувати її повну свободу від «запрограмованості» професійних художніх шкіл, стильових напрямів і, навіть ширше,– від усякої інституалізації художнього життя.

Пізніше, після 20-х років, мистецтвознавство вже не робило серйозних спроб теоретично осмислити аматорське мистецтво, розвиток і функціонування якого протягом тривалого часу перебувало поза увагою. Тільки протягом останніх десятиріч сформувався відповідний науковий напрям, зорієнтований на дослідження художнього аматорства в радянський період, на конкретно-історичний його прояв – художню самодіяльність. Активне вивчення її як соціального і художнього явища починається в 60-х роках. До аналізу її проблем звернулись філософи (А.Єгоров, Г.Апресян, П.Рюмін, А.Вартанов та ін.), а також мистецтвознавці (А.Сохор, В.Василенко, Л.Ємельянов, та ін.).

Основним підсумком вивчення питань художньої самодіяльності в цьому десятилітті було визнання її відносно самостійним компонентом культури, що відрізняється як від професійного мистецтва, так і від традиційної народної творчості. Важливим результатом стало також подолання вульгаризаторських поглядів на художню самодіяльність як замінник професійного мистецтва у майбутньому. Але фундаментальні питання – сутність, соціальні функції, закономірності розвитку – на той час ще не розглядались, що зумовило звернення до них у наступному десятилітті таких дослідників, як В.Сафонов, В.Цукерман, Є.Смирнова, Н.Михайлова, Ф.Прокоф'єв.

Висновок багатьох авторів про те, що художнє аматорство на відміну від професійного мистецтва має своїм основним призначенням виховання аматорів, а не публіки, зумовив у 70-ті – першій половині 80-х років посилену увагу до його педагогічних проблем. Серед значної кількості праць цього напряму можна виділити монографії Ю.Соколовського та Ф.Соломоніка, в яких розглядаються і теоретичні питання аматорського мистецтва.

У педагогічних і соціально-психологічних за своїм характером працях нако-

пічено значний матеріал про діяльність самодіяльних колективів у різних жанрах. Проте науковий аналіз багатьох питань натикається на недостатню розробку фундаментальних і теоретичних проблем аматорського мистецтва. Саме на цих малодосліджених аспектах зосереджують свою увагу науковці 80-х – початку 90-х років, серед яких підсумковою працею є монографія Є.Смирнової, де порушується ряд важливих теоретичних питань[1].

Відчутні прогалини в теорії аматорського мистецтва змушують дослідників, зокрема А.Мазаєва, Ю.Куликова, А.Каргіна, знову звернутись до питань сутності художнього аматорства, його меж, естетичної своєрідності масових форм. Найближче підходить до їх розв'язання Ю.Куликов, котрий висловлює слушну думку про те, що аматорське мистецтво не локалізується «третім простором мистецтва»[2] і має право бути серйозно дослідженим мистецтвознавцями.

Позитивну роль у створенні нових концепцій народної творчості відіграли колективні праці українських науковців[3]. Свое розуміння аматорського мистецтва пропонує В.Новійчук, яка вважає, що воно «визначає себе не формально, а змістовно – як соціокультурний феномен вільного обрання діяльності»[4]. Однак ми не можемо погодитись з автором у питанні про віднесення художнього аматорства до фольклорних форм творчості, хоча й визнаємо його вагому роль у побуті. Певний інтерес для нас становить і дослідження Ю.Петрова про філософсько-естетичні аспекти розвитку самодіяльного суб'єкта[5], з погляду якого він розглядає і художню самодіяльність як прояв самодіяльного у мистецтві.

Отже, незважаючи на досить значну кількість праць, теоретичні питання, що могли б визначити практику керівництва художнім аматорством як широким і багатоманітним суспільно-художнім рухом, досі ще не вирішені із належною чіткістю. Неоднозначно трактуються і самі поняття «художнє аматорство» і «художня самодіяльність», межі цих явищ. Багатьма дослідниками підкреслюється також необхідність вивчення історії аматорського мистецтва.

Загальнотеоретичну основу дисертаційного дослідження складають

---

[1] Див.: Смирнова Е.И. Теория и методика организации самодеятельного творчества трудящихся в культурно-просветительных учреждениях: Учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1983.

[2] Див.: Куликов Ю.Н. Культурологический аспект теории самодеятельного искусства // Народное творчество и современность: Вопросы методологии изучения. – С. 34-71.

[3] Див.: Социалистическая культура и художественная активность масс. – К.: Наукова думка, 1984; Национальные традиции и процесс интернационализации в сфере художественной культуры. – К., 1987; Мистецтво і етнос. Культурологічний аспект. – К., 1991; Українська художня культура / За ред. І.Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996.

[4] Новійчук В.І. Народно-професіональні зв'язки та тенденції розвитку фольклорних форм творчості // Українська художня культура. – С. 317.

[5] Див.: Петров Ю.В. Філософсько-естетичні аспекти розвитку самодіяльного суб'єкта: Проблеми теорії: Автреф. дис ... д-ра філософ. наук. – К., 1993.

філософські, культурологічні, соціологічні, мистецтвознавчі праці. У вивченні філософсько-естетичних аспектів проблеми дисертант спирався на сучасні наукові концепції мистецтва і художньої культури таких російських вчених, як М.Каган, Ю.Фохт-Бабушкін, Є.Фейнберг, Л.Столович, Л.Коган та ін., і українських – В.Іванов, С.Безклубенко, І.Ляшенко, Ю.Петров, В.Шинкарук та ін.

Досліджуючи аматорське мистецтво України другої половини XIX ст., ми намагаємося створити цілісну картину даного явища, систематизувати і узагальнити фактичні дані, дати їм оцінку, виявити особливості і провідні тенденції розвитку у досліджуваний період. Щоб відтворити історичний контекст і визначити чинники впливу на аматорське мистецтво другої половини XIX ст., нами були використані загальноісторичні джерела (М.Аркаса, М.Грушевського, Д.Дорошенка, Н.Полонської-Василенко, М.Семчишина та ін.) та праці з історії української культури (І.Огієнка, Д.Антоновича, І.Крип'якевича та ін.).

Тісний зв'язок розвитку аматорського мистецтва і освіти в Україні спонукав звернутись до джерел, що висвітлюють зусилля демократичних сил у цій галузі[1]. Значну увагу дослідники приділяють позашкільній освіті дорослих – недільним школам, діяльності громадських культурно-просвітницьких організацій у піднесенні письменності, загальної культури трудящих.

Дослідження аматорського мистецтва як цілісного явища вимагало вивчення праць з історії окремих видів мистецтв, у яких тією чи іншою мірою розглядалися ці питання. Висвітлюючи музичні форми художнього аматорства, ми звернулися до праць з історії музики таких авторів, як В.Барвінський, А.Рудницький, Л.Архімович, М.Гордійчук, М.Загайкевич, Т.Шеффер, Т.Булат та ін., хоча дослідники й не розглядають аматорське мистецтво як самостійне явище, а як частку загального музичного процесу, що зіграла певну роль у становленні української професійної музики[2]. Водночас автори узагальнили цінний фактичний матеріал з історії музичного життя України.

У вивченні аматорського театрального мистецтва дисертант спирався на праці з історії театру – Д.Антоновича, С.Чарнецького, О.Кисіля, Б.Романицького, О.Казимирова, М.Йосипенка та ін. Для нашого дослідження принципово важливою є думка Д.Антоновича, і С.Чарнецького про аматорський театр як початок історії

---

[1] Див.: Борисенко В.Й. Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60-90 роках XIX ст. – К., 1980; Мазуркевич О.Р. Визначні українські педагоги — народні просвітителі. Х.Д. Алчевська та їх сподвижники. – К., 1963.

[2] Див.: Барвінський В. Музика // Історія української культури /За заг. ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – С.621 – 648; Рудницький А. Українська музика: Історико-критичний огляд. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1963; Живі сторінки української музики /Відп. ред. В.Д. Довженко. Упоряд. Л.Б. Архимович, Т.В. Шеффер. – К.: Наукова думка, 1965; Історія української музики: В 6 т. – Т.2. Друга половина XIX ст. /Відп. ред. Т.П. Булат. – К.: Наук. думка, 1989.

українського театру[1]. Найбільший науковий інтерес для дисертанта становить праця О.Казимирова, у якій автор досліджує саме аматорський театр[2].

Значна наукова література присвячена проблемам розвитку української літератури XIX ст., хоч у ній майже не висвітлюється аматорська літературна творчість, проте розкривається логіка культуротворчих процесів в Україні досліджуваного періоду.

Вивчаючи художнє аматорство як елемент повсякденного життя різних верств населення, ми звернулися до широкого кола історичних праць – спогадів сучасників, матеріалів тогочасної періодичної преси, біографічних монографій (М.Дуриліна, Л.Сокирко, В.Дяченка, Є.Брандіса, О.Бабишкіна тощо).

Джерелознавчу основу дисертаційного дослідження складають архівні документи: офіційні накази, розпорядження, доповідні, реєстри, прибутково-витратні книги, а також театральні афіші та концертні програми, що зберігаються в архівосховищах, музеях та бібліотеках України, зокрема, у Центральному державному історичному архіві України, Київському міському архіві, Архіві-музеї літератури і мистецтва України, Державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України, у Національній бібліотеці АН України, Державній парламентській бібліотеці тощо.

Другий розділ – **«Аматорське мистецтво як феномен культури»** – теоретичний. Він складається з двох підрозділів.

Перший підрозділ висвітлює науковий зміст поняття «аматорське мистецтво». В ньому подається розгорнутий етимологічний аналіз слів «аматор», «аматорство», чого досі в науковій літературі не існувало. Давнє походження цих слів, на що вказує «Етимологічний словник української мови», підтверджується й І.Срезневським, видатним українським і російським філологом–славістом XIX ст., у його великій праці «Словарь Русскаго языка книжнаго и народнаго по древнимъ памятникамъ». Слова «любитель – amator» він датує XI ст., посилаючись на давню пам'ятку «Пандектъ Антіоха по сп. XI в. л. 17. Воскресенскаго Новоіерусалимскаго мон.» (тобто монастиря)[3] де розглядає їх у значенні «любити, бути схильним» до будь-чого. Дисертантом залучено різні тлумачення із багатьох довідкових видань, і на цій основі визначено основні характеристики понять «аматор», «аматорство». Етимологічний аналіз даних термінів дає можливість неупереджено підійти до наукового визначення змісту досліджуваного явища, встановити категоріальну чіткість, тим більше, що існує певна розбіжність у розумінні цього явища, яке

---

[1] Див.: Антонович Д. Триста років українського театру. 1619 – 1919. – Прага, 1925; Чарнецький С. Театр // Історія української культури / За заг. ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994.

[2] Див.: Казиміров О.А. Український аматорський театр (дожовтневий період).— К., 1965.

[3] Срезневский И.И. Материалы для Словаря древнерусского языка: В 3 т. – Т. 1. – С.-Петербург, 1893. – С. 33; Т. 2. – 1895. – С. 82.

здавна посідало належне місце в системі культури.

У питанні про час виникнення художнього аматорства дисертант поділяє погляди відомих науковців у цій галузі – Ф.Прокоф'єва, Є.Смирнової та Ю.Куликова, які стверджують, що, починаючи з епохи суспільного поділу праці, художнє життя поділилося на художнє виробництво і художнє споживання, а художня діяльність – на професійну й непрофесійну, тобто аматорську. Саме з цього періоду бере свій початок аматорське мистецтво. Виділення в життєдіяльності індивіда простору для вільної творчої діяльності, для розвитку особистості, її індивідуальності – історичне завоювання культури і цивілізації. Аматорське мистецтво, на думку Ю.Куликова, – соціальний і культурний корелят мистецтва професійного. Професіоналізм і аматорство, необхідним чином доповнюючи один одного, складають два полюси обмеженого привласнення діяльності, заснованої на суспільному поділі праці[1].

Реальний сенс і значення аматорського мистецтва визначаються конкретними цілями та установками тієї соціокультурної практики, в системі якої воно функціонує. І як таке, воно містить в собі зародок універсальних відносин між людиною і культурою.

Аматорське мистецтво розвивалося паралельно з професійним, з одного боку, і фольклором – з іншого. Воно належить до народної художньої творчості, де, як і у фольклорі, суб'єктом художньої діяльності є не професіонал, а людина, що творить безкорисливо, тобто у вільний час і не отримує за це матеріальних винагород. На відміну від фольклору аматорське мистецтво є нетрадиційною соціально-культурною формою народної творчості. Однією із головних особливостей фольклору є колективний характер творчості. У сфері фольклорної культури навіть авторський твір підпорядкований традиції як у змісті, так і в стилі, формах, засобах виразності.

У процесі розвитку суспільства людина формується як індивід, її індивідуальній свідомості має відповідати певна соціокультурна форма художньої діяльності. Фольклорні форми стають тісними для неї і вона шукає для себе нових – форм індивідуального самовираження. Зароджуючись у вирі самого життя, аматорське мистецтво своєю верхівкою тягнеться до мистецтва «освіченого», а корінням вростає в повсякденне життя, пристосовуючись до побуту, його практичних вимог.

Якщо фольклор сам є безпосередньо побутовою (внутрішньожиттєвою) культурою, то аматорське мистецтво – продукт спеціалізованої духовної культури. Воно має широкий діапазон виявів – від побутової художньої творчості до високого рівня естетично спеціалізованого мистецтва.

---

[1] Див.: Куликов Ю.Н. Культурологический аспект теории самодеятельного искусства // Народное творчество и современность: Вопросы методологии изучения. – М.: НИИ культуры, 1982. – С. 59.

Аматорське мистецтво функціонує у сфері самодіяльного (у широкому філософському розумінні цього слова). Філософську категорію «самодіяльність» визначають як внутрішньо детерміновану діяльність, тобто діяльність, що не нав'язується зовні, а зумовлюється внутрішніми потребами, інтересами, бажаннями індивіда. Самодіяльність – це засіб вільного і нерегламентованого вияву особистості, вона є умовою і реальністю розвитку людини. Це об'єктивна даність, причому й одна з найвищих цінностей, як для особи, так і для суспільства в цілому.

Аматорське мистецтво – це явище конкретно-історичне, невід'ємна складова частина культури певного суспільства, певного класу, певного соціокультурного середовища. Не змінюючись сутнісно, в кожну історичну добу, в кожному суспільстві, воно має свої особливості функціонування, свої форми вияву, жанрово-видовий склад.

Аматорське мистецтво – явище не тільки художнє, а перш за все соціокультурне, котре функціонує як явище певного соціокультурного середовища (або навіть мікросередовища), що існує для представників цього середовища як засіб самовираження, самореалізації і спілкування. Воно чітко відокремлене певними локально-часовими межами.

Аматорство належить до сфери дозвілля. Дозвілля – один із важливих показників культурного життя суспільства, його розуміють як систему конкретних культурних форм. Однією із таких форм і є художнє аматорство. Дозвілля характеризує соціокультурну реальність як прояв суспільно-економічного ладу в конкретній повсякденній життєдіяльності людей і соціальних груп. Характер дозвілля відбиває умови життя людей, їх етнічну, класову або станову приналежність, рівень соціального розвитку суспільства.

Задоволення духовних (культурних) потреб здійснюється переважно під час дозвілля, де людина вільно виявляє себе як особистість, обираючи види діяльності у відповідності до своїх нахилів та інтересів. У свою чергу, соціальна значимість мистецтва зростає, коли воно стає невід'ємним компонентом культурного життя суспільства. І в цьому аматорське мистецтво є незамінним.

Залишається й досі суперечливим питання про співвідношення художнього аматорства і художньої самодіяльності (якщо розуміти її не в широкому філософському значенні), визначення яких було зумовлено переважно практикою радянської системи. Нині, у новій соціокультурній ситуації переоцінюються багато фактів і явищ культурної сфери діяльності, і це природно.

Дисертант не погоджується з авторами, які вважають художнє аматорство явищем вужчим, ніж художня самодіяльність, і тим зводять його до рівня «домашніх» форм художньої самодіяльності. Очевидно, такий погляд породжений деякою ідеалізацією художньої самодіяльності, ейфорією захоплення досягненнями соціалізму. В цьому питанні переконливішою є точка зору

Ф.Прокоф'єва і Ю.Соколовського, які пов'язують виникнення художньої самодіяльності з утворенням радянської держави, вважаючи художню самодіяльність породженням соціалістичної системи. Погоджуючись із цими авторами, ми вважаємо, що у співвідношенні понять «художнє аматорство» і «художня самодіяльність» ширшим є «художнє аматорство», а «художня самодіяльність» – це конкретно-історичний прояв художнього аматорства в радянський період.

У другому підрозділі розглядається роль художнього аматорства у процесі гуманізації особи.

Суспільна потреба в художньому аматорстві, явищі гуманістичному за своєю природою, була очевидною, проте цінність його повною мірою не усвідомлювалась, тому воно не завжди підтримувалось суспільством. Тільки в періоди демократичних зрушень інтерес суспільства до проблем непрофесійної художньої творчості знову зростає, бо саме в цей час аматорське мистецтво набуває піднесення і сприяє загальному розвитку культури суспільства, її гуманістичній спрямованості. Більше того, розквіт художнього аматорства і був виявом демократичних процесів.

Аматорське мистецтво має самодіяльний характер. А людина самодіяльна, на думку Ю.Петрова, «обумовлює, а не тільки обумовлюється, визначає, а не тільки визначається, ставить у залежність від себе природно-суспільні процеси, а не тільки переживає свою залежність від них. У такій якості людина нова, діяльна, активна. В її способі життя, у виробництві, культурі, філософсько-художніх рефлексіях відкриває себе дійсна сутність самодіяльності»[1]. Розглядаючи феномен самодіяльного у сфері мистецтва, маємо на увазі актуалізацію потреби людини так ставитись до об'єкта своїх інтересів і захоплень (без цього аматорство неможливе), щоб творчий підхід до нього переважав над репродуктивним.

Індивід реалізує свою естетичну потребу, здатність до створення прекрасного у межах індивідуальних можливостей і засобів їхньої актуалізації. Такі дії за своєю природою є самовиявом індивіда, що досягається незалежно від виду художньої діяльності, якою він зайнятий. Тут мають місце всі аспекти взаємодії особи і художньої культури.

По-перше, аматори у процесі художньої діяльності засвоюють культурні надбання в активній формі, залишаючись при цьому об'єктом культурного впливу. Таке засвоєння цінностей культури порівняно із сприйманням звичайного «споживача» передбачає додаткові механізми, внаслідок чого відбувається глибше, емоційне сприймання цінностей. По-друге, як суб'єкт культурної творчості,

---

[1] Петров Ю.В. Філософсько-естетичні аспекти розвитку самодіяльного суб'єкта: Проблеми теорії: Авт. дис. ... д-ра філософ. наук. – К., 1993. – С. 5.

особистість створює художній продукт або бере участь у його створенні, що, у свою чергу, накладає відбиток на її особистісну систему цінностей. По-третє, і це особливо важливо, особистість діє у культурному середовищі як носій і виразник (додамо – розповсюджувач) культурних цінностей. У цьому закладений особливий гуманістичний зміст художнього аматорства: особа виступає як продукт, як особлива цінність, як невід'ємний компонент культури суспільства.

Перш за все, твори мистецтва, обрані до репертуару, є могутнім (а на думку деяких вчених, незамінним) чинником соціалізації особистості, пов'язуючи її із суспільством найтіснішими відносинами і впливаючи на найпотаємніші сторони людської поведінки. Ми поділяємо точку зору В.Столовича[1], який вважає, що залучення до різноманітних суспільних відносин шляхом засвоєння естетичних, зокрема художніх, цінностей здійснюється без будь-якого обмеження суверенності самої особи, шляхом її розвитку та духовного збагачення, і, що надзвичайно важливо, зовсім вільно.

Крім того, ця діяльність є самостійною цінністю незалежно від того, чи приведе вона до високих художніх результатів, чи ні, тому що в цьому процесі у людини будуть сформовані якості, корисні і для неї самої, і для суспільства. І, врешті-решт, треба відзначити, що аматорським художнім об'єднанням властива незвичайна морально-психологічна атмосфера, яка базується на довір'ї, відкритості аматорів один одному, на внутрішній розкутості, доброзичливості, особливому стилі стосунків.

Все сказане дає достатні підстави для оптимістичного твердження про певну схильність художнього аматорства до високих гуманістичних проявів, про можливість сприймання цієї сфери художнього буття людини як системи, наділеної яскраво вираженими гуманістичними потенціями. У принциповому значенні «олюднення людини» можна вважати одним із основних завдань аматорського мистецтва, бо воно визнає за аматором право на вільний вияв своєї особистості, розвиток здібностей, принципи свободи, рівності можливостей для самовиявлення, людяності нормою стосунків в аматорських колективах.

Третій розділ – **«Розвиток художнього аматорства в Україні у другій половині XIX ст.»** – становить історичний аспект дослідження. Він складається із трьох підрозділів.

У першому підрозділі висвітлено історичні умови та визначальні чинники розвитку художнього аматорства в Україні у другій половині XIX ст.

Розвиток капіталізму в Україні супроводжувався значним духовно-культурним піднесенням. Колонізаторська політика російського царизму викликала в укра-

---

[1] Див.: Столович В.Н. Жизнь — творчество — человек: Функции художественной деятельности. – М., 1985. – С. 23.

їнському суспільстві дедалі зростаючу захисну реакцію, що виявилося у цілому комплексі подій і явищ, які свідчили про зростання національної свідомості інтелігенції і всього народу, про активізацію усіх форм українського національного руху – як політичного, так і культурного – про розвиток усіх галузей культурного життя України. У сукупності ці процеси дістали назву українського національно-культурного відродження XIX – початку XX ст.

У цей час значною мірою зросли темпи розбудови міст, особливо великих. Промисловий розвиток, зміни в суспільному устрої викликали гостру потребу в освічених кадрах. Відкриваються нові навчальні заклади. Освіта стає тією цариною, в якій розгорнулась запекла боротьба навколо української мови. Вбачаючи в українстві загрозу «єдиній і неподільній», уряд посилив цілеспрямовану політику русифікації українців. Українську мову було виключено з навчальних закладів і державних установ. Зрештою, повсюдно більшість українського дворянства і поміщиків спілкувалася російською мовою, навіть у родинному середовищі.

Представники національно свідомого українського громадянства усвідомлювали всі негативні наслідки цих процесів для освіти і виступали за якнайширшу освіту для народу, за школу з рідною мовою навчання. З цією метою на Правобережжі у 1859 році українська революційно-демократична молодь стала на шлях організації недільних шкіл для народу. Закриття у 60-х роках недільних шкіл і репресії проти тих представників інтелігенції, що вели культурно-просвітню діяльність, значно погіршили освітню справу в Україні.

Тиглями українського руху стали культурно-освітні об'єднання –«Громади», що утворювалися в Києві, Чернігові, Харкові, Полтаві, Одесі та інших містах, а також у середовищі української інтелігенції Петербурга. У суспільно-політичному та культурному житті України 70–80-х років вони відіграли надзвичайно важливу роль, концентруючи в собі авангард української інтелігенції. Вони здійснювали культурницьку діяльність серед різних верств населення, пробуджуючи національну свідомість. Однак заборона українських видань лишалася головною перешкодою для розвитку національної культури. Неабияке значення в цих умовах мали різні форми аматорського мистецтва, що відстоювали в правах українську мову, національну ідею, передову громадську думку.

Аналізуючи історичні умови, дисертант виявив головні чинники розвитку аматорського мистецтва у другій половині XIX ст.:

- розвиток міст, формування української інтелігенції, становлення демократичної відкритої міської культури;
- розвиток освіти, престижність занять аматорською творчістю в системі навчальних закладів та сімейному вихованні;
- розвиток української літератури і створення національної драматургії;

– формування професійних форм мистецтва – музичного, театрального;
– посилення культурно-просвітницької діяльності, поява об'єднуючих факторів – культурно-просвітніх та мистецьких товариств, спілок, організацій.

У другому підрозділі розглянуто художнє аматорство як елемент повсякденного життя і побуту населення України у другій половині XIX ст.

Культурне життя населення тогочасної України попри всі негаразди було яскравим і напруженим. «Культурна діяльність була єдиною цариною, де позбавлені держави українці могли виразити свою самобутність»[1]. Побут різних верств населення як міського, так і сільського, був насичений всілякими різновидами художніх занять, що ставали невід'ємним елементом повсякденного життя. Найпоширенішими серед них були співи і музикування. І це не дивно, адже український народ вважається «найпоетичнішим й наймузикальнішим серед слов'ян» (Адам Міцкевич).

Побутове («домашнє») музикування і вокальне виконання кантів, романсів, народних пісень (соло, дуетом, тріо, невеликими ансамблями) було найулюбленішим серед аматорських занять. Воно набуло поширення серед усіх верств населення – від нижчих прошарків городян, селян до найвищої знаті.

У великопанський побут потрапляли переважно пісні любовно-ліричні й жартівливі. Пісні соціальної тематики, як правило, оминались, хоча й зустрічаються окремі згадки про слухання вельможами історичних пісень і дум. Серед дрібнішого панства траплялися шанувальники народної пісні, які самі брали участь у її виконанні – сольному, хоровому чи інструментальному.

Українська пісня посідала чільне місце не лише в сімейному музикуванні, а й в аматорському співі на дозвіллі молоді, що навчалась, вихованців різних навчальних закладів – університетів, інститутів, семінарій – у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Перемишлі, Чернівцях та ін. Значення народної пісні, що постійно звучала у побуті, виходило далеко за межі задоволення потреб домашнього музикування – вона була найістотнішою складовою тієї музичної атмосфери, в якій протікало культурне життя українського населення.

Поряд із селянськими піснями у побут входять нові, переважно ліричні й жартівливі міські пісні. То були, головним чином, авторські твори, які швидко ставали безіменними. Пісні-романси та міські варіанти селянських народних пісень виконувалися соло або дуетом, інколи – хором у супроводі гусел, гітари, цитри, скрипки, фортепіано тощо. Деякі романсові чи пісенні мелодії настільки припадали до смаку, що їх охоче використовували для розспівування нових текстів (тобто придумували нові тексти на улюблені мелодії). В аристократичних колах захоплювались французькими піснями і романсами, співали уривки з італійських

---

[1] Субтельний О. Історія України. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1992. – С. 210.

та французьких опер. Гра на інструментах для супроводу, а також сольна чи ансамбле-ва гра здавна широко побутували в Україні. По селах більше грали на дудках, скрипці, кобзі, ь містах поширені були скрипка, скрипковий бас, гуслі, цимбали, бандура, лютня, флейта тощо. Коли з'явилося фортепіано, воно досить швидко стало одним із найпопулярніших інструментів у міському й маєтковому побуті.

У тій нескладній, іноді навіть дещо примітивній, музиці схрещувались життєдайні компоненти, а в її «масовості», насиченні національними стильовими елементами крилася одна з передумов майбутнього інтенсивного розвитку української професіональної музики.

Значна увага приділялася приватним урокам музики і танців у заможних родинах. Відповідно до матеріальних можливостей запрошувались і вчителі. У багатих родинах викладали фахівці високого класу. Гра на музичних інструментах, співи, та ці – все це відносилось до «благородних занять» і було обов'язковим елементом аристократичного виховання.

Більшість аматорів обмежувались простенькими п'єсками та аранжировками танців, що призначались для «усолоди» слухачів з домашнього оточення. Проте окремі аматори досягали досить високого рівня художньої майстерності. Спочатку це були переважно особи, що належали до аристократичних кіл. Згодом і в більш демократичному середовищі з'являються аматори, репертуар яких не обмежується суто побутовою музикою. Згадані вище музичні інструменти застосовувались також для музики прикладного призначення, насамперед для танців, які в ті часи були дуже поширені. Майже для кожного, хто хоч трохи грав, не потребувало великих зусиль зіграти польку або вальс.

У культурне життя міст все настійніше входять громадські бали та маскаради. Уміти танцювати вважалось ознакою доброго тону: серед дрібного дворянства (або «гербового міщанства») танцювали панночки, котрі виховувались у пансіонах. З танців поширеними були польський, контрданси, англези, алеманда, манюмаск, менует, аллагрек (гросфатер), кадриль, матрадура, котильон, мазурка, полька, вальс тощо.

На особливу увагу заслуговує й те, що на різноманітних балах і танцювальних вечірках поряд із названими широко побутували українські танці. У різних спогадах, що стосуються XIX ст., зустрічаються й назви українських танців, яких повсюдно танцювали на офіційних і домашніх балах. Серед них можна зустріти і метелицю, і голубця, і козачка. Щодо західних земель України, то там головне місце посідала коломийка.

Дуже поширеним серед різних верств населення, особливо інтелігенції, був домашній театр. Організаторами-режисерами таких вистав часто були домашні вчителі та гувернери із студентів. Але іноді цю місію виконував хтось із членів

сім'ї, родичів або знайомих. Багато аматорських театрів, які потім стали відомими, зародились в умовах домашнього театру. Окрім того, ці умови давали можливість часто уникати цензурної заборони.

Досить популярною була аматорська літературна творчість, особливо поетична. Поширеними були ліричні вірші, їх іноді писали для альбому певної особи (так звана альбомна лірика), або вірші панегіричного характеру на честь близьких, знайомих, які дарували на день народження. Існує багато свідчень про написання п'єс аматорами.

В усіх навчальних закладах влаштовувались музичні та літературно-музичні вечори і ранки, на яких аматори виступали в дивертисменті з художнім читанням, співали, грали на музичних інструментах.

Якщо дослідити біографії відомих письменників, музикантів, акторів і взагалі багатьох представників прогресивних кіл тогочасної інтелігенції, то помітимо, що кожен з них в юності чи пізніше займався музикою, писав вірші чи грав в аматорському театрі. Це не було якимось винятком, а навпаки, найбільш яскравим виявом загального потягу до мистецтва.

Третій підрозділ висвітлює поширення аматорських художніх колективів в Україні як масове явище.

Провідною тенденцією розвитку художнього аматорства другої половини XIX ст. є вихід за межі «домашніх» форм художнього аматорства та аматорства, що розвивалось на ґрунті шкільної освіти. З'являються нові галузі і форми музикування, вокального виконавства, театру, які доти були випадковими, а тепер стають характерною рисою культурного життя. Розвиток аматорських художніх колективів поступово стає поширеним явищем, посідаючи значне місце в культурному житті міського, а згодом і сільського населення.

Швидкий розвиток музичного і театрального аматорства другої половини XIX ст. свідчив про зростання творчих сил широких мас, поширення кола їх художніх інтересів і про досягнення того рівня виконавчої майстерності, коли неминуче виникає потреба вийти на широку аудиторію. В умовах соціально-економічного і культурного життя тогочасної України (як і Росії в цілому) «ремесло» музиканта, актора було надто непевним джерелом існування. Отже, видатні виконавці в галузі музичного, театрального мистецтв висувались лише з аматорських кіл.

Діяльність прогресивних аматорських колективів 60-х років XIX ст. відіграла велику роль в об'єднанні передової частини творчо обдарованої молоді. Міцніючи з кожним роком, ці колективи ставали значною силою ідейно-естетичного виховання народу і одним з могутніх засобів піднесення його національної гідності. Незважаючи на тяжкі цензурні заборони, обмеження і переслідування з боку самодержавства, почався інтенсивний розвиток аматорського театру, що

зростав і зміцнювався одночасно з розвитком літератури і мистецтва.

Аматорські театри 70-х років, набувши досвіду і виконавської майстерності, стали самобутнім явищем. Вони об'єднали талановиті творчі сили, і перетворення деяких аматорських гуртків у професіональні театри залишалося вже питанням часу і сприятливих обставин. В умовах тісного взаємозв'язку і взаємовпливу аматорського та професіонального українського і російського театрів любительський театральний рух став одним із визначних явищ української культури. Він активно розвивався у колах прогресивної інтелігенції, в робітничому і селянському середовищах, у військових частинах, ставши каталізатором культурного життя суспільства і важливим засобом ідейно-естетичного впливу на широкі народні маси.

Розвиток хорового руху набув широкого суспільного значення насамперед завдяки своєму демократизмові. Залучаючи до мистецького процесу багатьох людей, він активізував форми побутового музикування і часто визначав загальний музичний «тонус» культурного життя населення. У специфічних умовах вітчизняної культури другої половини XIX ст. сфера хорового співу охоплювала розгалужену систему різних традицій, передусім – неосяжно широкі фольклорні здобутки, невичерпне багатство народно-пісенних жанрів. Надзвичайно велика роль у розвитку хорового руху належить М.В. Лисенку – видатному діячеві української культури.

Спираючись на живу практику побутового й концертного співу, що охоплювала майже всі верстви населення України, хорове мистецтво вже мало багату виконавську базу. Саме це було однією з причин того, що боротьба за українську демократичну музику в другій половині XIX ст. розпочалася саме у хоровій галузі.

У 80-х – 90-х роках на території України, як і в Росії в цілому, спостерігається піднесення промисловості, широкого розмаху набуває робітничий рух, посилюється процес подальшого класового розшарування селянства. Аматорський театр знаходить сприятливі умови для свого розвитку у робітничому середовищі – на великих фабриках і заводах. Майже в кожному повітовому місті, містечку, великих селах, гутах, цукроварнях, гуральнях, вузлових станціях виникають аматорські гуртки. Їхніми керівниками стають колишні учасники аматорських театрів великих міст, насамперед випускники навчальних закладів – учителі, лікарі, землеміри, поштмейстери, діячі земств.

Поширенню і якісному поглибленню художньої діяльності аматорських колективів сприяв приклад мистецької діяльності театрів М.Кропивницького, М.Старицького, М.Садовського і П.Саксаганського та кращих російських труп, що гастролювали в Україні, а також появи друком значної кількості п'єс і рецензій на театральні вистави. Відчуваючи гостру потребу в новому, актуальному репертуарі, не маючи іноді змоги дістати друковану п'єсу, аматори й самі створювали п'єси,

перекладали твори російських драматургів.

Під впливом зростаючої активності української прогресивної громадськості починається розквіт масового театрального руху, особливо на Лівобережній Україні, де не мала чинності заборона Дрентельна. Проте заборона Дрентельном українського театру на Правобережжі, що тривала до 1893 року, не зупинила діяльності аматорів.

Наприкінці 90-х років з ініціативи передової прогресивної інтелігенції культурно-просвітні питання починають частіше обговорюватись на сторінках газет, ставитись на порядку денному засідань громадських закладів і навіть земств.

Аматорське мистецтво, розвиваючись разом з іншими видами художньої культури українського народу, зміцнюється і на кінець століття стає важливим засобом ідейно-естетичного впливу на широкі верстви населення. Незважаючи на відсутність тісного контакту між діячами аматорського руху, загальний напрям їхньої діяльності був прогресивним – вона була спрямована на розвиток і зміцнення передових, демократичних ідей сучасності. Аматорський рух відіграв виключно важливу роль в історичному розвитку і формуванні національної культури. Його вплив на виховання свідомості й естетичних смаків народу визнала і схвально оцінила прогресивна преса й передова громадськість.

У **Висновках** дисертації підведено підсумки наукового дослідження, визначено конкретні положення, що виносяться на захист. Їх принциповий зміст полягає в тому, що:

- аматорське мистецтво є об'єктивним історико-культурним явищем, породженим суспільним поділом праці як потреба людини у всебічній і більш повній реалізації себе як особистості. Джерелом аматорства, як у минулому, так і зараз, є обмеженість, однобічність вияву людини, неповнота буття, з одного боку, і природна для людини потреба у цілісності, всебічності вияву, з іншого. Ці два моменти і створювали ту різницю потенціалів, відігравали роль тих суперечностей, які й підштовхували особистість до подолання своєї обмеженої життєвої приреченості;
- у співвідношенні понять «художнє аматорство» і «художня самодіяльність» ширшим є «художнє аматорство», а художня самодіяльність – конкретно-історичним проявом художнього аматорства в радянський період, тобто поняття «художнє аматорство» відноситься до поняття «художня самодіяльність» як загальне до особливого;
- аматорське мистецтво – явище конкретно-історичне, невід'ємна складова частина культури певного суспільства, певного класу, певного соціокультурного середовища;
- аматорське мистецтво другої половини XIX ст. є важливим чинником у загальному розвитку української культури східних і західних земель України

того часу, одним із важливих атрибутів національно-культурного відродження;

- в аматорському мистецтві досліджуваного періоду виявлено таку жанрово-видову структуру, основними компонентами якої є: співи, музикування, малювання, побутовий танець, літературна творчість, театр;
- провідною тенденцією розвитку аматорського мистецтва другої половини XIX ст. стає вихід за межі «домашніх» форм художнього аматорства та аматорства, що розвивалось на ґрунті шкільної освіти, тобто «закритих» форм розрахованих для обмеженого кола глядачів і виконавців. З'являються нові галузі і форми музикування, вокального виконавства, театру, які доти були поодинокими, а тепер стають характерною рисою культурного життя населення. Поширення аматорських художніх колективів стає масовим явищем, що посідає значне місце в культурному житті міського, а згодом і сільського населення. Їхній розвиток відбувається у руслі демократичної відкритої культури;
- аматорське мистецтво другої половини XIX ст. (особливо музичне і театральне) розвивається у напрямку подальшої професіоналізації окремих його форм, національної визначеності, поширення контактів з широкими суспільними колами.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях:

1. Художнє аматорство як елемент повсякденного життя і побуту населення України у другій половині XIX ст. // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова: Соціально-гуманітарні дисципліни: Актуальні проблеми сучасної культурології. – К., 1998. – С. 23 – 27.
2. Художнє аматорство у процесі гуманізації особи // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова: Соціально-гуманітарні дисципліни: Проблеми культурології. – К., 1998. – С. 9 – 12.
3. Аматорське мистецтво як феномен культури // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова: Соціально–гуманітарні дисципліни: Проблеми культурології. – К., 1998. – С. 3 – 7.
4. Самодеятельное художественное творчество в СССР. – К.: КГИК, 1989. – 54 с.
5. Використання методу ситуаційних завдань у процесі підготовки керівників аматорських художніх колективів // Методичні рекомендації по використанню активних методів навчання культурно-освітніх працівників. – Вип. 2.–К., 1991. – С. 20 – 21.
6. Програма курсу історії української народної художньої творчості. – К., 1998. – 28с.
7. Про вивчення мотивів участі в колективі художньої самодіяльності // Радянський спосіб життя і завдання підготовки та виховання кадрів для установ культури та мистецтва: Тези доповідей республіканської науково-теоретичної конференції викладачів вузів культури та мистецтва. – Рівне, 1977. – С. 140–141.

8. Учебно-воспитательная работа в самодеятельном театре // Материалы IV Всесоюзной научно-теоретической конференции аспирантов вузов и НИИ Министерства культуры СССР. – Тбилиси, 1978. – С. 455 – 459.
9. Особенности управления коллективным вниманием участников самодеятельного театрального коллектива // Проблемы и пути активизации деятельности народных театров: Всесоюзная научно-методическая конференция / Тезисы докладов/. – Клайпеда, 1985. – С. 33 – 34.
10. Подготовка руководителя самодеятельного художественного коллектива к организации познавательной деятельности участников // Актуальные проблемы подготовки кадров в области искусства и культуры в свете перестройки высшего и среднего специального образования: Тезисы докладов. – Николаев, 1988. – Вып. 2. – Секция 3. Педагогика. – С. 42 – 44.
11. Художнє аматорство як культурне явище // Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови: Матеріали Всеукраїнської наради завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін. – К., 1997. – С. 163 – 165.

Дорогих Людмила Василівна.

Аматорське мистецтво як історико-культурне явище (на матеріалах України другої половини XIX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 17.00.01 – теорія та історія культури. Київський державний університет культури і мистецтв, Київ, 1998.

Дисертація є комплексним історико-теоретичним дослідженням аматорського мистецтва в Україні другої половини XIX ст. У роботі розглядаються теоретичні аспекти досліджуваного явища, уточнюється поняття "аматорське мистецтво", розкриваються його естетична і суспільна природа як явища культури. В дисертації досліджено роль аматорського мистецтва в житті суспільства, проаналізовано стан і особливості різних видів і жанрів, своєрідність функціонування в умовах розвитку культури України другої половини XIX ст.

Ключові слова: аматорське мистецтво, професійне мистецтво, народна художня творчість, художнє аматорство, самореалізація.

Дорогих Людмила Васильевна.

Любительское искусство как историко-культурное явление (на материалах Украины второй половины XIX в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. Киевский государственный университет культуры и искусств, Киев, 1998.

Диссертация является комплексным историко-теоретическим исследованием любительского искусства в Украине второй половины XIX ст. В работе рассматриваются теоретические аспекты исследуемого явления, уточняется понятие "любительское искусство", раскрываются его эстетическая и общественная природа как явления культуры. В диссертации исследуется роль любительского искусства в жизни общества, анализируется состояние и особенности разных видов и жанров, своеобразие функционирования в условиях развития культуры Украины второй половины XIX в.

Ключевые слова: любительское искусство, профессиональное искусство, народное художественное творчество, художественное любительство, самореализация.

Ludmila V. Dorogikh

Amateur art as the historical cultural phenomenon (on the historical materials of the second half of XIX century in the Ukraine). – Manuscript.

Dissertation for competing the scientific degree of a candidate of historical sciences by speciality 17.00.01 – Theory and History of Culture. – Kyiv State University of Culture and Arts, Kyiv, 1998.

Dissertation is the complex of historical theoretical research of amateur art in the second half of XIX century in the Ukraine. The author of the dissertation examines the theoretical aspects of the research phenomenon, defines more accurately the conception of «amateur art», and opens its esthetical and social nature as of a culture phenomenon. Also she analyses role of amateur art in the society, the state and the peculiarities of the different types and genres, the originality of functioning in conditions of development of amateur art in the second half of XIX century in the Ukraine.

Key words: amateur art, professional art, amateur and folk arts, art amateurishness, self-realisation.

Підписано до друку 28.11.98 р. Формат 60 х 90 /16
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 1,0. Тираж 100 прим.
Зам. 140

Друкарня Державної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
Адреса: 252601, Київ, вул. Січневого повстання,21